

Buddhizmus a Nagy Mongol Birodalomban 1206-1368

BIRTALAN ÁGNES

A buddhizmus a mongol birodalomban a Yuan dinasztiát megelőző időkben

► **Források:**

- *A Mongolok titkos története*. Ford. és jegyzetekkel ellátta Ligeti Lajos. Budapest, Gondolat 1962.
- Plano Carpini útijelentése 1247-ből. In: *Julianus barát és napkelet fölfedezése*. Szerk. Györffy György. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó 1986. pp. 91-183.
- Rubruk útleírása 1255-ből. In: *Julianus barát és napkelet fölfedezése*. Szerk. Györffy György. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó 1986. pp. 201-380.
- CF. Terebess.hu (2022.10.11.)

Feldolgozások

- ▶ Moses, L. W., The Polititcal Role of Mongolian Buddhism. In: *Indiana University Uralic Altaic Series*. Vol. 133. Bloomington, Indiana, Indiana University 1977.
- ▶ Hoffmann, H., Tibet és a mongolok. In: *A tibeti műveltség kézikönyve*. Budapest, Terebess Kiadó 2001. pp. 77-86.

Kronológia

- ▶ Yisügei ba'atur
- ▶ **Činggis qan** NAGYKÁN (1206-1227)
- ▶ **Tolui** RÉGENS (1227-1229)
- ▶ **Ögödei** NAGYKÁN (1229-1241)
- ▶ **Töregene** RÉGENS (1242-1246)
- ▶ **Güyük** NAGYKÁN (1246-1248)
- ▶ **Oyul-Γayimiš** RÉGENS (1248-1251)
- ▶ **Möngke** NAGYKÁN (1251-1259)

-
- ▶ 1. A legkorábbi megismerkedés a buddhizmussal a **predinasztikus időszakhoz** köthető a mongol nemzetségek, törzsek, szövetségi csoportok számára a környező birodalmak (tangut, dürcsi, kitaj, ujgur) szomszédságában és a kereskedelmi utak mentén ismertté válik a buddhizmus.
 - ▶ 2. A dinasztikus időszak első időszakában (1206-1260), **több vallás együttes jelenléte, együttélése,**

Dzsingisz kultusz és budddhizmus

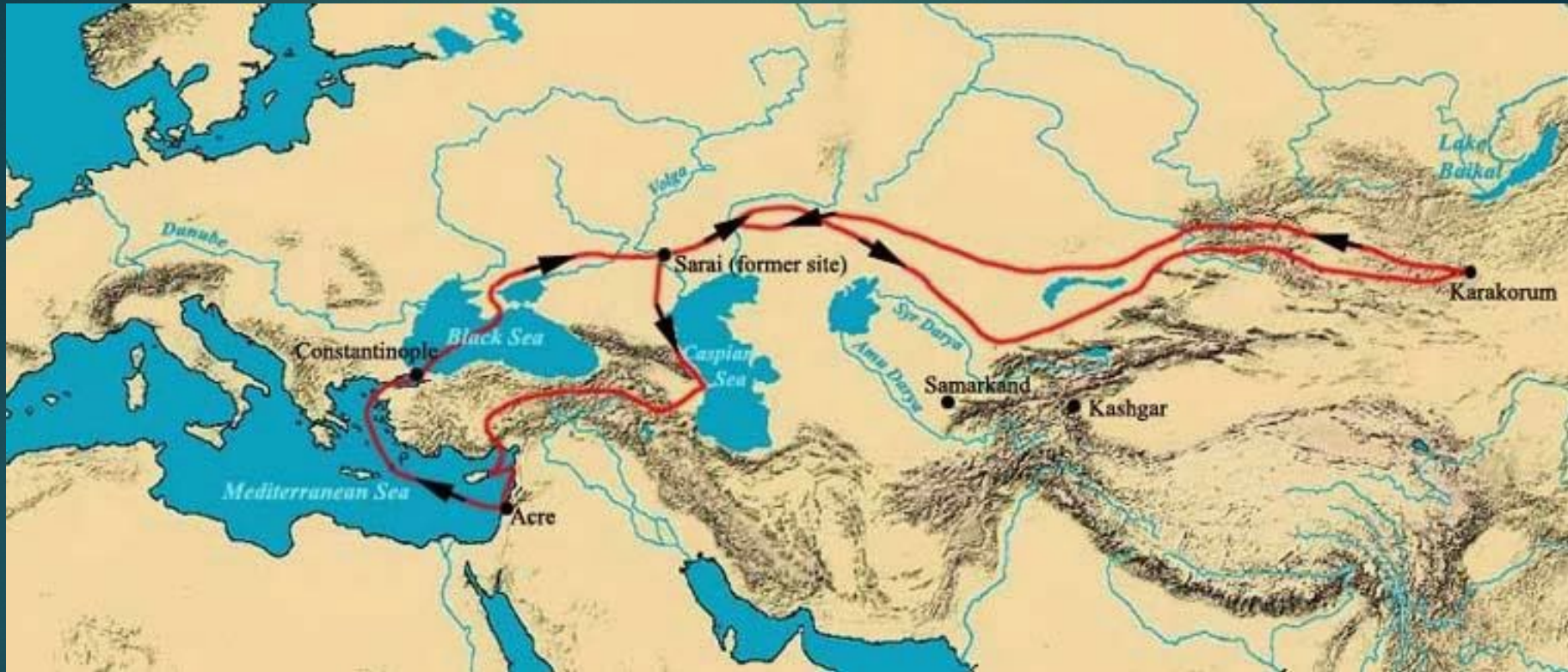
-
- ▶ 3. Ögödej nagykán **korlátozó** intézkedései (kolostorok, szerzetesek száma).
 - ▶ 4. A régensi időszakokban az **ősvallás** térnyerése.
 - ▶ 5. Möngke nagykán idején szintén a **sokféle vallás** együttélése valamint a buddhizmus fokozatos egyre erőteljesebb befolyása. Hitviták.
 - ▶ 6. A központi területek mellett a periféria fontossága, Göden és tibeti buddhizmus (1240 Köke nayur)

► **Wilhelm Rubruk**

► Ruisbroeck, Ruysbroek, de Rubruquis, (1215/1220–1270 k.) misszionárius, pápai követ. –

► 1248 IX. Lajos királlyal a kereszteshadjárat.

► 1253-1254 Karakorumba Möngke nagykánhoz látogat.

Forrás: <http://scihi.org/william-rubruck-karakorum/> (2022.10.11.)

XXIV. HOGYAN KEVEREDTEK ÖSSZE A NESZTORIÁNUSOK ÉS A MOHAMEDÁNOK; [BUDDHISTA] BÁLVÁNYTEPLOMAIKRÓL (cf. Terebess.hu)

- ▶ (1) Elsők az ujgurok, akiknek országa az említett Organum tartománnyal érintkezik ama hegyek között kelet felé; valamennyi városukat **nesztóriánusok és mohamedánok** vegyesen lakják, és ők maguk Perzsia irányában a mohamedán városokban is elterjedtek.

- ▶ Az említett Kajalig városban három [buddhista] **bálványtemplomuk van**, ezek közül kettőt meglátogattam, hogy megtekintsem oktalanságaikat. Az egyikben egy emberre akadtam, aki a kezén fekete tintával festett keresztecskét hordott; ebből azt következtettem, hogy keresztény, annál is inkább, mert mindenre, amit csak kérdeztem tőle, keresztény módra felelt. Megkérdeztem hát: „Miért nincs itt nálatok kereszt és Jézus Krisztus képmása?” Ez volt a válasz: „Nem szokás nálunk.” Ebből így véltem, hogy keresztények volnának, de vallási tanítás híján elhagyták.

-
- ▶ (2) Láttam itt **egy láda** mögött, mely náluk az oltárt helyettesíti, s amelyre a mécseseket meg az áldozatokat helyezik, egy szobrot; szárnyai voltak, mint Szent Mihálynak, más szobraik pedig **ujjaikat áldásra emelő püspököknek** látszottak. Ezen az estén nem tudtam a másik templomot megtalálni, mert a mohamedánok annyira kerülik őket, hogy még beszélni sem akarnak róluk. Így amikor a mohamedánoktól [a buddhisták] szertartásai felől érdeklődtem, megbotránkoztak.
 - ▶ (3) Másnap a mohamedán hónapkezdete és húsvét volt. Szállást változtattam, úgyhogy a másik bálványtemplom közelében kaptam hajlékot. A lakosság ugyanis, ki – ki tehetsége szerint vagy osztályrésze arányában fogad be követeket. Mikor ebbe a bálványtemplomba beléptem, ott találtam a bálványok papjait. A hó első napján tudniillik megnyitják templomaikat, **a papok beöltöznek, tömjént ajánlanak fel, meggyújtják a mécseseket, és bemutatják a nép által hozott kenyér – és termésáldozatokat.**
 - ▶ (4) Először tehát leírom felségednek valamennyi bálványimádó közös rítusát, azután az ujgurokét, akik a többiektől eltérő szektát alkotnak.

- ▶ 5) Mindnyájan **északnak fordulva imádkoznak**, összetett kézzel, térdállásban a földre borulva, és homlokukat kezükre hajtva. Ezért a nesztorianusok e tájakon semmi áron nem akarják az imánál összekulcsolni kezüket, hanem mellük előtt kifelé fordított tenyérrel imádkoznak. Templomaikat kelet – nyugati irányban építik, s az északi oldalon egy kóruszerűen kiugró fülkét építenek, vagy olykor, ha az épület négyszög alakú, a templom közepének északi oldalán rekesztenek el egy fülkét kórus helyett.
- ▶ Itt, mint valami asztalt, egy hosszú és széles **ládát** helyeznek el. Az asztal mögött, dél felé nézve állítják fel a főbálványt; magam is láttam egyet **Karakorumban**, olyan nagy volt, mint amekkorára **Szent Kristófot szokták festeni**. Egy Kínából jött nesztorianus pap pedig azt mondta nekem, hogy azon a vidéken van egy akkora bálvány, amely kétnapi járóföldről is látható. A többi bálványt, valamennyit gyönyörűen **bearanyozva**, körülötte állítják fel. Erre az asztalszerű ládára teszik a mécseseket s az áldozati adományokat. A templomok összes kapuja **délre nyílik**, ellentétben a mohamedánok gyakorlatával. Vannak továbbá nagy harangjaik is, mint nekünk. Gondolom, ezért nem akartak a keleti keresztények harangokat használni; míg viszont az oroszoknak és a kazáriai [krími] görögöknek **vannak harangjaik**.

▶ XXV. TEMPLOMAIKRÓL, BÁLVÁNYAIKRÓL; HOGYAN VISELKEDNEK ISTENEIK TISZTELETE KÖZBEN

- (1) Papjaik valamennyien teljesen **leberetválják a fejüket** és a szakállukat, **sárga ruhát** viselnek, és attól fogva, hogy a fejüket leberetválták, szüzességet tartanak; **százan vagy kétszázan** élnek együtt egy gyülekezetben. Azokon a napokon, amikor a templomot látogatják, **két padot helyeznek le, leülnek elé sorban a földre, egymással szembe**, kezükben **könyvvel**, melyet olyankor a padra helyeznek.
- ▶ Mindaddig, míg a templomban tartózkodnak, fejüket födetlen hagyják, **szótlánul olvasnak, és csendet tartanak**. Így amikor Karakorumban beléptem egyik templomukba, és ekképpen ülve találtam őket, mindenféleképpen szólásra akartam bírni őket, de semmi módon nem sikerült.
- ▶ (2) Bárhova mennek, kezükben állandóan egy **száz vagy kétszáz szemű füzért tartanak úgy, ahogy mi az olvasót** hordjuk, és mindegyre e szavakat ismételve: „**Om mani padme hum**”, **ami azt jelenti: „Isten, te tudod”** – egyikük így fordította le nekem – , és annyiszor **várnak viszonzást Istentől**, ahányszor ezt elmondva Istenre gondolnak.

- ▶ (3) Templomuk körül mindig szép udvart csinálnak, melyet jól **körülzárnak fallal**, és dél felé nagy kaput nyitnak rajta; itt ülnek össze beszélgetni. A kapu fölé **hosszú póznát tűznek**, mely lehetőség szerint az egész város felett kimagaslik; erről a póznáról lehet felismerni, hogy a ház bálványtemplom. E dolgok mind egyformán megtalálhatók az összes bálványimádónál.
- ▶ (4) Mikor tehát az említett bálványtemplomba léptem, a papokat a külső kapu alatt ülve találtam. Ahogy rájuk pillantottam, szinte franciáknak néztem őket a beretvált arcukkal, fejükön tatár fejfedővel. **Ezek az ujgur papok a következő öltözetet viselik:** bárhová mennek, mindig sárga, eléggé szűk csuhát hordanak, melyet öv fog körül, éppúgy, mint a **franciáknál**; bal vállukon **palást** van, mely redőkben omlik alá a mellen és a hátán, egész a jobb vállig, hasonlatosan a diakónus böjt idején hordott casulá – jához

- ▶ 5) A **tatárok az ujgurok betűit vették át**. Ezek fent kezdik az írást, és lefelé vezetik a sort, ugyanígy olvassák is, és balról jobb felé szaporítják a sorokat. Teleírt lapokat gyakran használnak **varázslásaikhoz**, ezért templomaik tele vannak aggatva rövid mondásokkal. Mengü kán is mongol nyelven és az ő írásukkal írva küldi levelét felségednek.
- ▶ (6) Halottaikat ősi szokás szerint elégetik, és a hamvakat egy piramis csúcsába helyezik.
- ▶ (7) Akkor, amikor beléptem templomukba, és láttam számos bálványukat, kicsinyeket és nagyokat, az említett papok mellé telepedve megkérdeztem, hogy mit hisznek Istenről. Így feleltek: **„Azt hisszük, hogy csak egy Isten van.” Tovább kérdeztem: „Mit hisztek felőle, lélek – e ő avagy valami testtel bíró lény?” „Azt hisszük, hogy lélek” – mondták.** Majd én: „Hiszitek – e, hogy valaha emberi természetet öltött volna?” Azt válaszolták: „Nem hisszük.” Akkor én: „Ha egyszer azt hiszitek, hogy ő egyedülvaló és lélek, miért ábrázoljátok úgy, mint testet, és olyan sokszorosan. Ezenfelül, ha nem hiszitek, hogy emberré lett, miért inkább ember alakúra csináljátok, mintsem egy más állat képére.” Erre azt felelték: **„Mi ezeket a szobrokat nem Isten képére formáljuk, hanem amikor egy gazdag ember meghal a mieink közül, fia, felesége vagy valaki neki kedves személy elkészíteti az elhunyt képmását**, ide állítja, és mi azt az elköltözött emlékezetére tiszteletben részesítjük.” Mire én így folytattam: „Akkor tehát nem másért csináljátok ezeket, mint hogy az embereknek hízelegjete.” „Korántsem– felelték – , csak emlékezetükre csináljuk.

- ▶ 8) Ekkor mintegy gúnyolódásból megkérdezték tőlem: **„Hol van Isten?” „Hol van a ti lelketek?” – vágtam vissza. „A testünkben” – felelték.** Mire én: „Nemde mindenütt jelen van a te testedben? És az egész testet kormányozza, és azért mégsem látható? Ugyanígy Isten is mindenütt jelen van, mindent irányít, mégis láthatatlan, mert ő az értelem és a bölcsesség.” Még több kérdést szerettem volna megvitatni velük, de ekkor tolmácsolóm kimerülve, nem tudva a szavakat kifejezni, hallgatásra késztetett.
- ▶ (9) A mongolok vagy tatárok ezek szektájába tartoznak annyiban, hogy **csak egy Istent hisznek, de azért nemezből elkészítik halottaik képmását, drágábbnál drágább kelmékbe öltöztetik, és egy vagy két kordéba állítják őket;** a taligákat senki sem merészeli megérinteni, őrizetüket a sámánok látják el, akik az ő papjaik; róluk majd később beszélek felségeknél.
- ▶ (10) **A sámánok mindig Mengü vagy más gazdag udvara előtt tartózkodnak; a szegényeknek nincsenek sámánjaik, csak azoknak, akik Dzsingisz nemzetségéből származnak.** És amikor szekerezniük kell, a sámánok mennek elől, miként Izrael fiai előtt a felhőoszlop, ők vizsgálják meg a táborozásra kiszemelt helyet, elsőnek állítják földre a maguk jurtáit, s azután követi példájukat az egész udvar.
- ▶ Mikor pedig ünnepnap van vagy a hó elseje, **előhózzák az említett képmásokat, és jurtájukban körös – körül sorban felállítják őket.** Akkor jönnek a mongolok, belépnek a jurtába, meghajolnak a képmások előtt, és imádják őket. Ebbe a jurtába senki idegennek nem szabad belépnie. Egy alkalommal ugyanis be akartam menni, és igen durván leszidtak érte.

Güjük kán pecsétje –

prebuddhista
hatalmi
legitimáció:
hivatkozás az
Örökké való Égre,
mint a káni
hatalom forrására

**A buddhizmus a mongol
birodalomban a Yüan
dinasztia idején és a XV-
XVIII. században**

A buddhizmus a mongol birodalomban a Yuan dinasztia idején és a XV. században

- ▶ Források:
- ▶ Die weisse Geschichte. Hrsg. Klaus Sagaster. In: *Asiatische Forschungen* 41. (1976) Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- ▶ *Marco Polo utazásai*. Ford. Vajda Endre. Budapest, Osiris Kiadó 2003. pp. 106-107., 137-138., 166-168., 217-218.

Feldolgozások

- ▶ Birtalan Ágnes - Rákos Attila:
Kalmükök – Egy európai mongol nép. (Text Terebess 1.) Budapest, Terebess Kiadó 2002. 263 p.
- ▶ *Keréknyomok* folyóirat 2007 téli száma

-
- ▶ 1. Kubilaj kán udvarának vallási sokszínűsége; a buddhizmus, mint **államszervező jelenség** kap egyre fontosabb szerepet.
 - ▶ 2. Állam és egyház kapcsolata: **Qoyar yosun. cakravartin uralkodó - buddhista tanítómester (1260 Kuo-shih, 1270 Ti-shih)**
 - ▶ 3. Az egyházat a sa-skya rend szervezi meg, Kubilaj udvarában '**Phags-pa** Blo-gros-rgyal-mchan, azaz Phag-pa láma. A kínai és tibeti buddhizmus különbözősége és egymás mellett élése.

-
- ▶ 4. A Yuan dinasztia bukása után a mongolok visszahúzódnak a füves pusztára, a buddhizmus gyakorlása városok, állandó települések híján visszaesik.
 - ▶ 5. A XV. században nyugati és keleti mongol rivalizálás kezdődik, a nyugati mongol ojrátok (legkiemelkedőbb vezetőik Togon 1416-1450 és Eszen 1452-1455) meg akarják szerezni a káni címet, de nem legitim uralkodók. Támogatják a buddhizmust, a tibeti *kar-ma-pa* rendet.

A buddhizmus a mongol utódállamokban a XVI. századtól és az úgy nevezett második megtérés

- ▶ 1. **A XV. századi visszaesési időszakban** is jelen van a buddhizmus, de nincs igazi támogatottsága még az elit körében sem.
- ▶ 2. A helyzet jelentős változása a dzsingiszida utód (de nem legitim nagykán!) Tümed mongolok kánja Altan (1507-1582) idején következik be. **Altan meghódítja a hagyományos birodalmi központi terület egészét** (Halha, Ojrát /Kutugtaj Szecsen hungtajdzsi/Qutuytai Sečen qungtayiaí/, Észak-Kína).

- ▶ 3. Altan a legjelentősebb katonai és politikai erőt képviseli az 1570-es években. Nagykáni terveit **legitim** alapokra kell helyeznie. Kínai címet kap: *Shun-i wang*.

-
- ▶ 4. A tibeti **gelugpa** (dGe-lugs-pa) rend vezetője bSod-nams rGya-mcho 1578-ban találkozik Altannal az Ordos vidéken.
 - ▶ 5. Altan megkapja **a legitimációt a tibeti egyházi vezetőtől** (Qubilai reinkarnációjaként, **cakravartin**-ként tisztelik), bSod-nams rGya-mcho megkapja rendje számára a katonai és politikai támogatást; ő lesz a 3. (!) **dalai láma** (Avalokiteśvara reinkarnációjaként tisztelik). A *qoyar yosun* rendszer újbóli beépítése a nomád birodalmi kormányzásba.

Öndör Gegen és az élő buddhák intézménye

-
- ▶ 7. Külső-Mongólia Abadai kánt 1576-1577 megtéríti Ilduni Kar-ma pa láma. Beavatást kap a 3. dalai lámától is, megalapítja a Tüsijetü kánságot. A **karakorumi Erdene dzó** kolostor alapítása 1586.
 - ▶ 8. Az **élő buddhák rendszere** a mongol **egyház struktúra alapja**, élén a Dzsebcundamba kutugtu, későbbi „urgai” egyházfő 1635-től napjainkig. Az első újjászületés Gombodordzsi (Tüsijetü kán fia): **Öndör Gegen (1635-1723).**

Öndör Gegen portréi

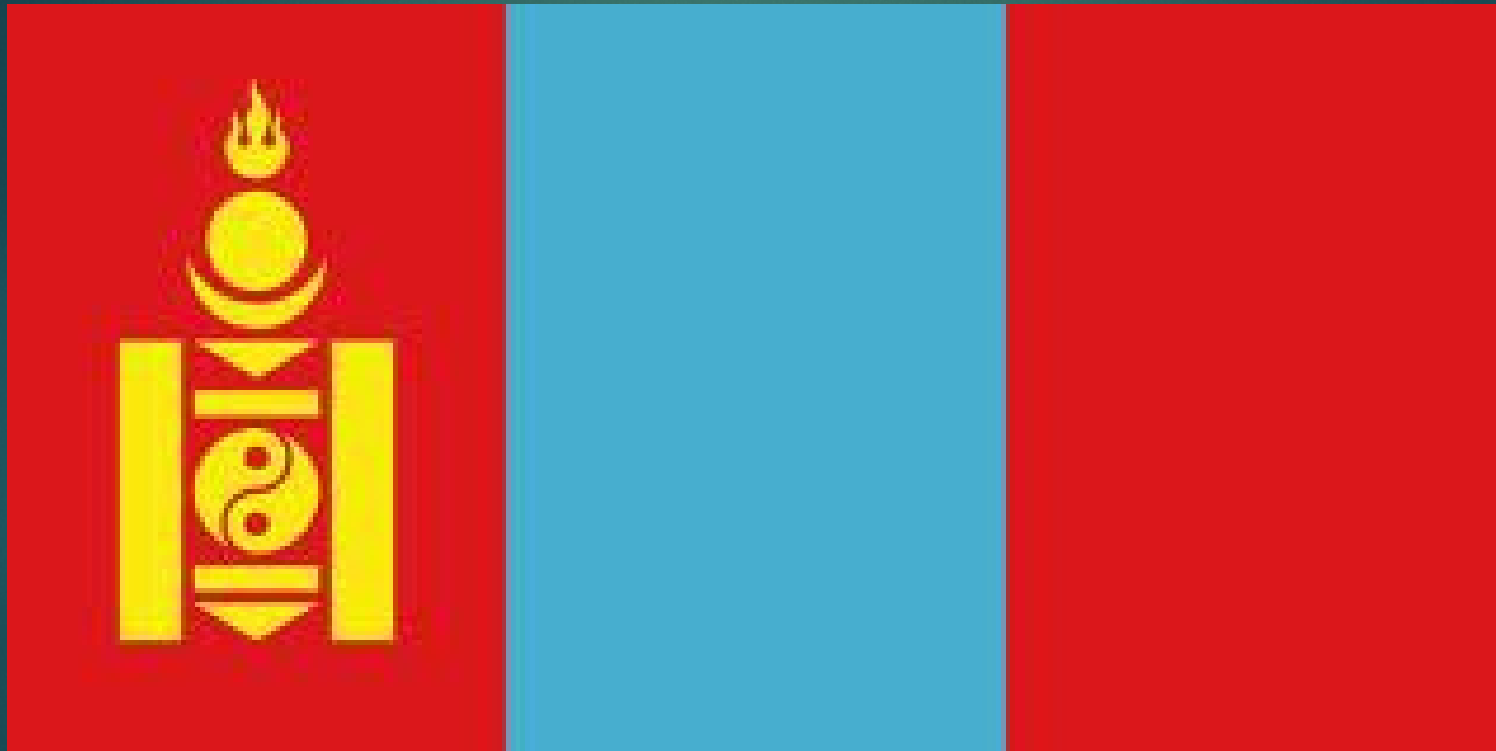
Soyombo írás (Öndör Gegen alkotása)

ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠨ	ᠬ	ᠭ	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠨ	ᠬ	ᠭ			ᠰ	ᠰ
a	ā	e	ē	i	ī	o	ō	ö	õ	u	ū	ü	ũ	ai	au	.			

ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ	ᠨᠠ	ᠨᠡ	ᠨᠢ	ᠨᠣ	ᠨᠤ	ᠨᠠ	ᠨᠡ	ᠨᠢ	ᠨᠣ	ᠨᠤ	ᠨᠠ	ᠨᠡ	ᠨᠢ	ᠨᠣ	ᠨᠤ
ga	ka	ṅa	ca	ja	ña	da	ta	na	ba	pa	ma	ya	ra	va	la	ša	sa	ha	ksa

ᠠᠭ	ᠠᠬ	ᠠᠨ				ᠠᠳ		ᠠᠨ	ᠠᠪ		ᠠᠮ		ᠠᠷ		ᠠᠯ	ᠠᠰ	ᠠᠰ	ᠠᠬ	
ag	ak	aṅ				ad		an	ab		am		ar		al	aś	as	ah	

A mongol zászló buddhista jelképpel (mong. *soyombo*)

Zöld Tāra

(Öndör Gegen
alkotása)

Ratnasambhava (Öndör Gegen alkotása)

Mahákála – a haragvó istenségek kultusza

Shri dévi (tib. dPal ldan Lha mo, mong. Ökin tngri)

Hagyományos áldozóhely (obó) – vallási szinkretizmus

Buddhista áldozóhelyek a természetben

Mongol mahayana/Vajrayana kolostor: Gandan (Ulánbátor)

Gandan kolostor (főszentély, Ulánbátor)

Erdene dzó (Karakorum) – sztúpákkal szegélyezett kerítés

Erdene dzó - szentélyek

Eedene dzó (Karakorum): ma is használt áldozóhely

Szentélymúzeum (20. századi túlélési stratégia)

Csojdzsin lámateplom (Ulánbátor)

Kínai típusú szellemfal – szinkretizmus (19-20. század)

Hegyi kolostorok (Cecerleg, Mongólia központ területe)

Kolostori tea főzőedény

20. Századvégi kolostorbelső – vallási megújulás

-
- ▶ A képek forrása: expedíciós gyűjtések (1991-2010), valamint a Google képkereső (2022.11.19.).